

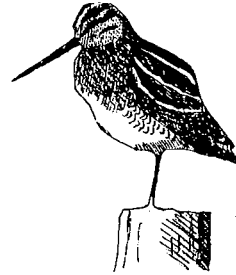
Häckande simänder och vadare på strandängarna i Kristianstads Vattenrike

Resultat från en inventering våren 1997

Breeding dabbling ducks and waders on the meadows in Kristianstads Vattenrike

Meddelande nr 20 från Nedre Helgeåns Fågelstation

Hans Cronert och Thomas Lindblad

Bakgrund

Våtmarksområdet längs de nedre delarna av Helgeån - Kristianstads Vattenrike - utgör landets största område med betes- och slåtterhävdade inlandsstrandängar (Fig. 1). I Sverige och Västeuropa har arealen regelbundet översvämmade gräsmarker krympt avsevärt under 1900-talet. Orsakerna är väl kända. Genom vattenreglering, invallning, dränering, uppodling och utfyllnad har man försökt tämja vattendragen och utnyttja markerna främst till odling. Där så inte skett har ängarna successivt övergivits och fått växa igen.

De försök som gjorts att reglera de nedre delarna av Helgeån - för att minska vattenamplituden över året och därmed förhindra översvämning av de flacka markerna kring ån och sjöarna - har inte varit så framgångsrika. Anledningen är att området är så flackt och att det är beläget så nära havet. Hanöbukten och Östersjön utgör nedre dämmningsgräns och utövar starkt inflytande på vattenståndet. Detta i kombination med att kraftverken uppströms i ån har blygsamma vattenmagasin gör att de årliga variationerna i vattenflöde och vattenstånd finns kvar. Under vinterhalvåret stiger vattenståndet ofta till 1,2-1,5 m ö h, medan det under sommaren pendlar kring havets nivå. Helgeåns vatten har med andra ord fortsatt att översvämma och göda ängsmarkerna. Många av dagens lantbrukare har följt traditionen och fortsatt att nyttja ängarna för bete och slåtter.

En försiktig skattning har gett vid handen att det fanns minst 2800 ha ängsmark (bete och slåtter) i början av 1800-talet (K. Magntorn, muntl.). I slutet av 1980-talet hade denna areal minskat till 1200 ha (Magnusson m fl 1990). Hävdkvaliteten hade också försämrats genom att betesintensiteten minskat på stora arealer och genom att slåttarna, som förr med mannkraft bedrevs ända ut i sjön, begränsats av de moderna jordbruksredskapens tyngd.

Rödspov, kärnsnäppa, brushane, årtä och flera andra arter, knutna till eller gynnade av hävdade strandängsmiljöer, var förlorarna när ängarna växte igen. Gräshoppsångare, rosenfink och pungmes är några av de arter som gynnats av igenväxningen. Vi var många som gladdes åt de nya invandrarna, omödelvetna om den landskapsförändring de signalerade.

Under 1989 påbörjades stora insatser i syfte att förbättra hävden och genom restaureringsåtgärder återställa strandängar inom Kristianstads Vattenrike. Gemensamma ansträngningar gjordes av bland andra Kristianstads kommun, Länsstyrelsen och Skogsvårdsstyrelsen. Världsnaturfonden gav ekonomiskt bistånd och i samarbete med brukarna drogs arbetet igång. Från början prioriterades sex områden (ca 720 ha) för restaureringsinsatser, och ytterligare tre områden (ca 170 ha) kom till efterhand.

För att följa upp de insatser som gjorts utfördes en ny markhävdkartering 1996. Karteringen visade bl a att hävdareal och hävdintensitet under de sju år som förflutit ökat i flera områden och att den för många strandängsfåglar positiva hävdmetoden "slätter med efterbete" hade mer än fördubblats areellt. Det kändes angeläget att följa upp de positiva indikationerna genom att se hur de hävdgynnade fåglarna påverkats.

Syfte

Syftet med strandängsinventeringen våren 1997 kan sammanfattas i följande punkter:

att inventera de häckande simänderna och vadarna på samtliga hävdade strandängar i Kristianstads Vattenrike under samma säsong (en heltäckande inventering har aldrig tidigare utförts), för att fastställa områdets totalbestånd av hävdberoende simänder och vadare

att se hur strandängsfåglarna fördelar sig över Vattenriket

att bedöma värdet av vidtagna restaureringsinsatser och olika hävdformer.

Inventeringen av strandängarna längs nedre Helgeån 1997 har genomförts av medlemmar

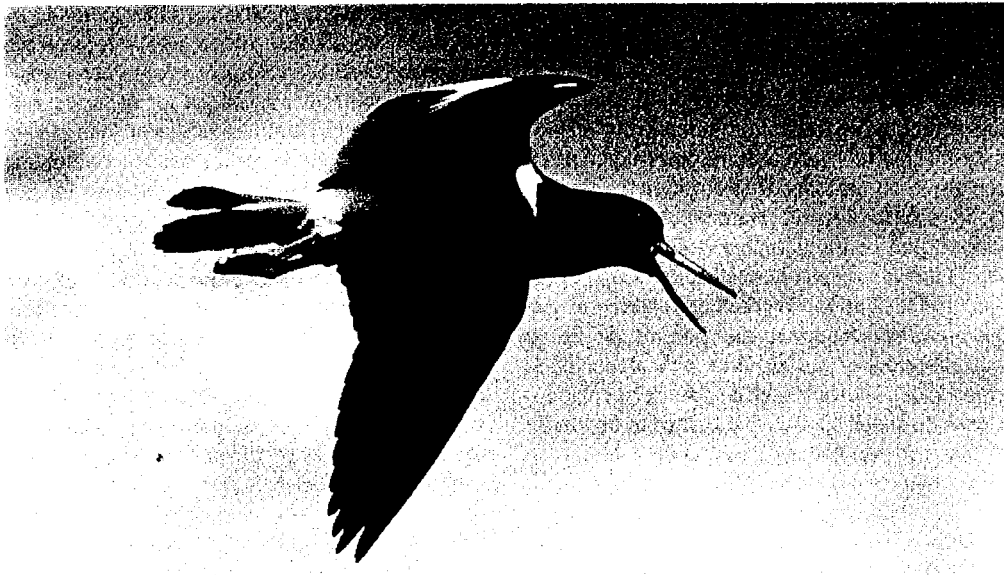
i Nordöstra Skånes Fågelklubb. Sammanställning och bearbetning av inventeringsmaterial från alla delområden, liksom uttolkningen av resultaten, har utförts Thomas Lindblad. Vidarebearbetning av häckningsuppgifter, markhävdsuppgifter m m har utförts av Hans Cronert. Arbetet har skett inom ramen för verksamheten i Kristianstads Vattenrike.

Material och metoder

Inventerade arter och metodik

De arter som omfattades av inventeringen var bläsand, snatterand, kricka, gräsand, stjärtand, årta, skedand, strandskata, tofsvipa, kärrsnäppa, brushane, enkelbeckasin, rödspov, storspov och rödbena. Alla utom gräsanden är i varierande grad gynnade eller beroende av hävd i form av bete eller slätter.

Inventeringen utfördes i huvudsak enligt metoder beskrivna i Biologiska Inventeringsnormer, BIN Fåglar (Statens Naturvårdsverk 1978). Simänderna inventerades genom parräkning medan vadarna, med undantag för brushanen, inventerades genom revirkartering. På några av lokalerna kunde borräkning i viss utsträckning tillämpas på tofsviporna. Vissa avsteg från den anvisade metodiken gjordes, framför allt vid Araslövs ängar och Åsums ängar, där andra noteringssystem an-

Tero Niemi

vändes. Vid tolkningen av resultaten från dessa områden har största möjliga jämförbarhet med huvudmaterialet eftersträvat.

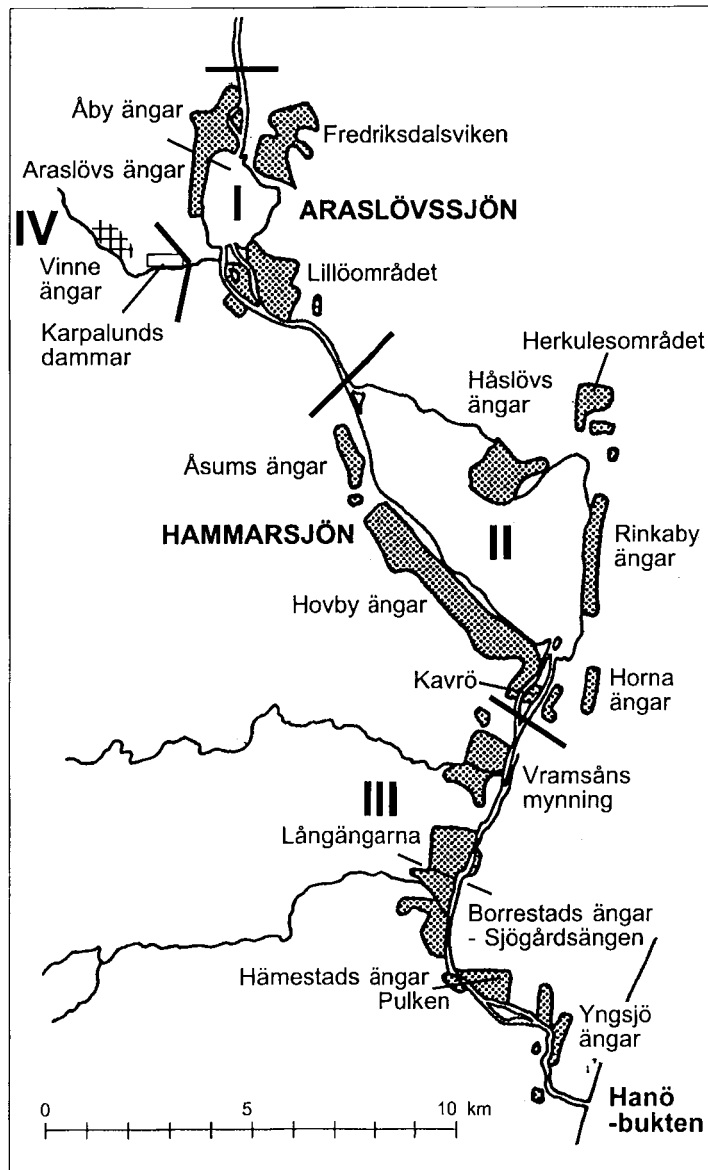
För brushanen tillämpades följande metod. Vid kvällsbesök (timmarna före solnedgången) i slutet av maj och juni registrerades antalet brushonor som flög ut på näringssök eller varnade för ungar. Siffrorna för brushane avser således antalet häckande honor (egentliga revir förekommer inte).

Enkelbeckasinen är svår att knyta till avgränsade revir eftersom spelet utförs över stora ytor. Dygnsrytmen är också annorlunda jämfört med de andra vadarna och den spelar mest intensivt i gryning och skymning. De flesta inventeringsbesöken har pågått in på förmiddagen, då beckasinerna inte längre spelat maximalt. Revir av enkelbeckasin har därför generellt accepterats vid uttolkningen utifrån en revirindikerande registrering.

För tofsvipan, strandskatan och storspöven har även par på angränsande åkermark registrerats. Dessa arter utnyttjar ofta strandängarna för födosök och när ungarna har kläckts förs de ofta ner till den hävdade strandängen. I vissa fall lämpar sig ängen inte alls att placera boet i, exempelvis där strandängen är så låglänt att marken ännu inte torkat upp vid tiden för äggläggningen.

Vid utvärderingen av de revirarterade arterna krävdes genomgående minst två registreringar

för att acceptera ett revir (utom för enkelbeckasinen, se ovan), varav minst en med revirindikerande funktion. I de två delområden som endast inventerades vid två tillfällen fick emellertid en revirindikerande registrering räcka.

Figur 1. Betes- och slåtterhävdade strandängar längs nedre delarna av Helgeån, Kristianstads Vattenrike, som inventerades 1997. Investigated pastures and meadows in the Kristianstads Vattenrike (the lower reaches of the river Helgeån, NE Scania).

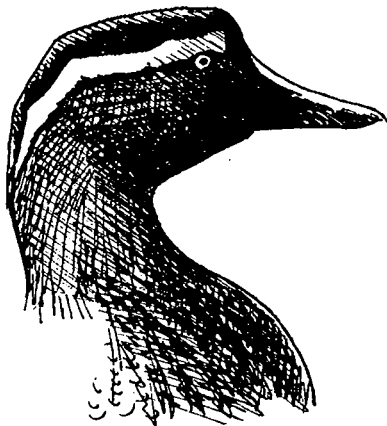

Geografisk omfattning och tidpunkt för inventering

Inventeringen omfattade i princip alla hävdade strandängar längs de nedre delarna av Helgeån vilka redovisas i Markhävdkartering 1996 (Wendt-Rasch och Cronert 1996). Dessutom inventerades ett mindre strandängsområde på Vinneåns nordöstra sida omedelbart väster om Karpalund samt de före detta sockerbruksdammarna öster om Karpalund. Även om dessa områden för närvarande ligger utanför det internationella våtmarksområdet (Ramsar-område), hänger de både ekologiskt och hydrologiskt ihop med strandängsområdena kring Araslövssjön. Vid Karpalundsdammarna ses exempelvis regelbundet födosökande rödspovar från det närbelägna Lillöområdet. Likaså uppträder rödspovar regelbundet efter häckningssäsongen i dammarnas grunda vattenområden.

Strandängarna delades in i nittion delområden. Anpassade och bearbetade förstoringar av ekonomiska kartan användes till besökskartor och artkartor. I fjorton av delområdena gjordes tre till fem inventeringsbesök under perioden 11 april - 24 maj. Ett par mindre strandängar med mycket låga fågeltätheter, söder om Vista gård, besöktes bara vid två tillfällen. Fyra större områden - Fredriksdalsviken, Lillöområdet, Håslövs ängar och Hovby ängar - med höga fågeltätheter, inventerades sex till åtta gånger under perioden 13 april - 2 juni (ett besök så sent som 28 juni).

Inventeringsbesök efter mitten av maj hade kompletterande karaktär, då uppmärksamhe-

ten framför allt inriktades mot sent häckande simänder och brushonor.

Inventeringarna genomfördes mellan soluppgången och kl 10, alternativt på sena eftermiddagen och tidiga kvällen. I de största delområdena pågick inventeringsarbetet av tidsmässiga skäl ibland även mitt på dagen.

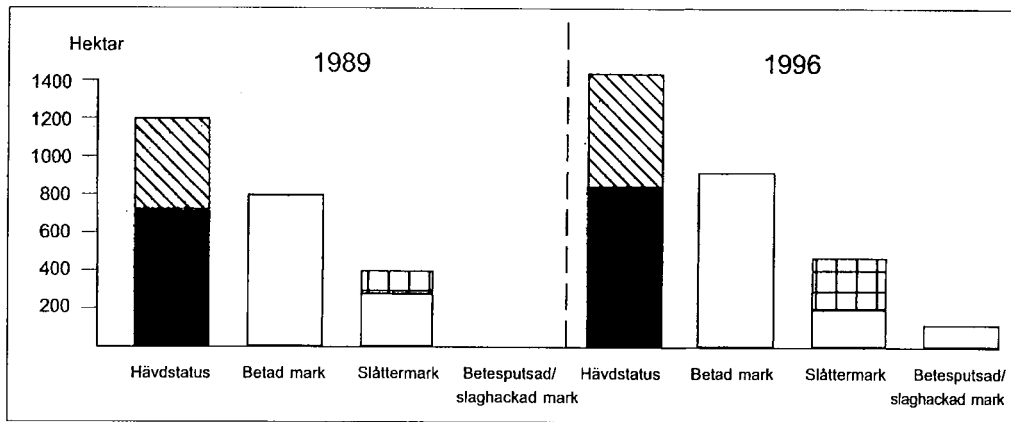
Fältarbetet utfördes av tolv inventerare med ansvar för var sina delområden. Genom finansiering från Världsnaturfonden anställdes Thomas Lindblad, som utöver att inventera de tre största delområdena även utförde kompletterande inventeringar i andra delområden, vilka förväntades hysa större bestånd av änder och vadare. Härigenom har möjligheterna till en likartad bedömning vid utvärderingen av inventeringsresultaten förbättrats. Den sammanlagda inventeringstiden uppgick till 259 timmar.

Beskrivning av området - markhävд 1989 och 1996

Den första heltäckande markhävdkarteringen av områdets genomfördes 1989, innan åtgärds- och restaureringsarbetena ännu påbörjats (Magnusson m fl 1989).

En andra, uppföljande markhävdkartering genomfördes under hösten 1996 (Wendt-Rasch och Cronert 1996), med avsikt att följa upp och beskriva den förändring i markanvändning och hävd, som skett sedan 1989. Eftersom hävden föregående år bestämmer förutsättningarna för fåglarnas häckning och födosök vid vårankomsten, kan inventeringsresultatet 1997 relateras till markhävdkarteringen 1996.

Karteringen visade att hävdarealen under de sju år som förflutit ökat (Fig. 2) från 1200 till drygt 1400 ha (Wendt-Rasch och Cronert 1996). Tre fjärdedelar, drygt 900 ha, hävdades genom bete. På ca 435 ha bedrevs slåtter eller slåtter med efterbete, medan ca 70 ha betesputsades eller slaghackades. Den för många strandängsfåglar positiva hävdmetoden "slåtter med efterbete" hade areellt mer än fördubblats och uppgick till ca 245 ha. Vidare hade "blå bärd" eller öppen förbindelse mellan strandäng och sjö nyskapats längs mer än 2 km strandäng.

Figur 2. Hävdstatus och hävdformer på strandängar inom Helgeåns nedre vattenområde 1989 och 1996. *Land-use and intensity of use in the meadows of Kristianstads Vattenrike in 1989 and 1997.*

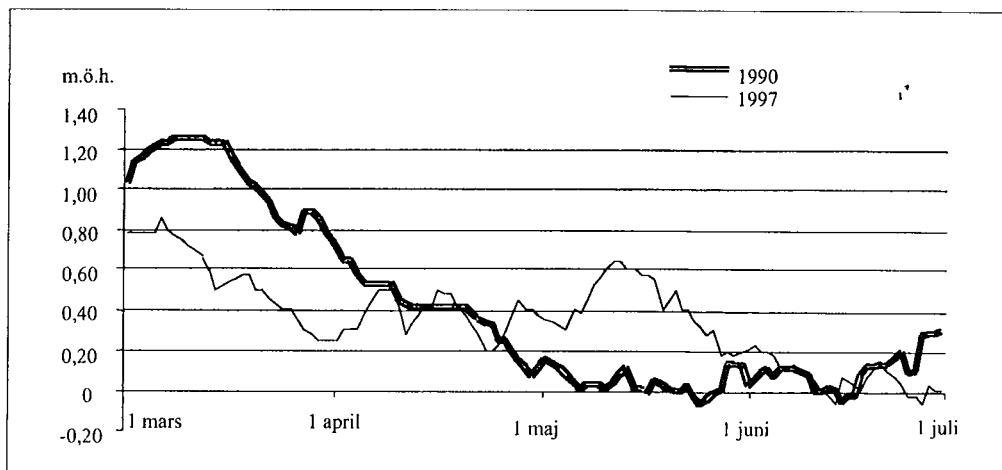
■ = väl hävdad (*intense mowing/grazing*) ▨ = svagt hävdad (*sparse mowing/grazing*) ▩ = med efterbete (*mowing followed by grazing*)

Årsmån - nederbörd och vattenstånd

Årsmånen - i form av bland annat nederbörd och översvänningsförhållanden - varierar och påverkar hur fåglarna fördelar sina revir och födosöksområden på en strandäng och mellan olika strandängar inom våtmarksområdet. Detta framgick tydligt vid jämförelse av inventeringsresultaten från Hovby ängar 1990 och 1993 (Cronert och Lindblad 1994).

Resultaten från inventeringen 1997 jämförs i denna uppsats med inventeringen 1990.

Våren 1997 var inledningsvis kall och nederbördsfattig. Strandängsfåglarna uppträdde länge i flockar och vadarna skred till häckning några veckor senare än vanligt. Den plötsliga höjningen av vattenståndet i mitten av maj innebar att en del lågt placerade bon dränktes (Fig. 3). Utöver denna påtagliga inverkan är det svårt att finna några skäl till att antal och fördelning av revir påverkats av skillnaderna i årsmån mellan 1990 och 1997.

Figur 3. Vattenstånd i Helgeån (i höjd med Kristianstad) våren 1990 och 1997. *Water-level of the river Helgeån at Kristianstad in 1990 and 1997.*

Resultat och diskussion

Häckande strandängsfåglar - artvis genomgång

I tabell 1 redovisas antalet häckande fåglar fördelat på Araslövssjön (-Kristianstad), Hammarsjön, sträckan Kavrö till havet samt delar av Vinne ängar och Karpalundsdammarna. Det antal som anges representerar "bästa värde", dvs summan av det mest sannolika antalet par i varje delområde. I tabellen finns också

häckningstätheten per 10 hektar strandäng angiven. I appendix finns en komplett redovisning med intervall för antalet häckande par i de 19 delområden som inventerades.

Den häckningssiffra som uppges först för varje art i den följande redovisningen utgör "bästa värde", dvs summan av det mest sannolika antalet häckande par i varje delområde. Inventeringsresultatet uttryckt som ett intervall för antalet häckande par redovisas inom parentes.

Tabell 1. Områdesvis redovisning av antal häckande par av olika arter ("bästa värden") samt antalet par per 10 hektar hävdad strandäng fördelat på Araslövssjön (-Kristianstad), Hammarsjön, Kavrö till Yngsjö samt del av Vinne ängar och Karpalundsdammarna. (s = strandäng, å = angränsande åker). Områdesindelning, se karta Fig. 1. *Number of breeding pairs and density/10 ha mown/grazed meadow in four sub-areas of Kristianstads Vattenrike 1977. s=meadow-breeding, å=breeding in adj. fields/farmland.*

Art	I Araslövssjön		II Hammarsjön		III Kavrö-Yngsjö		Summa		IV Del av Vinne ängar + Karpa- lundsdammarna		Totalt (alla delomr) Antal par
	Antal par	Par/10ha	Antal par	Par/10ha	Antal par	Par/10ha	Antal par	Par/10ha	Antal par	Antal par	
<i>Hävdad strandäng</i>	352ha		625ha		439ha		1416ha		uppg. saknas		
Bläsand	1	0,03	-	-	-	-	1	0,01	-	-	1
Snatterand	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1
Kricka	19	0,54	17	0,27	5	0,11	41	0,29	3	-	44
Gräsand	40	1,13	53	0,85	35	0,80	128	0,90	19	-	147
Årta	8	0,23	16	0,26	4	0,09	28	0,20	4	-	32
Skedand	9	0,26	28	0,45	8	0,18	45	0,32	6	-	51
Strandskata (s)	-	-	2	0,03	2	0,05	4	0,03	1	-	5
Strandskata (å)	-	-	9	-	-	-	9	0,06	-	-	9
Tofsvipa (s)	71	2,01	259	4,14	44	1,00	374	2,64	7	-	381
Tofsvipa (å)	19	-	69	-	11	-	99	0,70	-	-	99
Kärnsnäppa	2	0,06	10	0,16	-	-	12	0,08	-	-	12
Brushane	2	0,06	36	0,58	-	-	38	0,27	-	-	38
Enkelbeckasin	30	0,85	97	1,55	33	0,75	160	1,13	2	-	162
Rödspov	7	0,20	54	0,86	4	0,09	65	0,46	-	-	65
Storspov (s)	10	0,28	37	0,59	13	0,30	60	0,42	2	-	62
Storspov (å)	2	-	5	-	4	-	11	-	-	-	11
Rödbena	28	0,79	79	1,26	19	0,43	126	0,89	5	-	131
Summa	248	-	771	-	182	-	1 201	-	50	-	1 251
<i>Änder</i>	77	2,18	114	1,82	52	1,18	243	1,72	33	-	276
<i>Vadare (s)</i>	150	4,26	574	9,18	115	2,62	839	5,93	17	-	856
<i>Vadare (å)</i>	21	-	83	-	15	-	119	-	0	-	119
<i>Vadare totalt</i>	171	-	657	-	130	-	958	-	17	-	975

Bläsand *Anas penelope*

1 par på Isterhäset, Lillöområdet. Bläsanden har en utdragen sträckperiod. Ofta dröjer sig enstaka par kvar i Vattenriket och arten häckar vissa år med enstaka par.

Snatterand *Anas strepera*

1 par (1-3 par) i Karpalundsdammarna. Snatteranden är inte någon typisk strandängsart, men förekommer ibland i strandängens "blå bärd" och vid kontakter sjö/äng.

Kricka *Anas crecca*

44 par (44-55 par). Krickan är en svårinventerad art. Rastande fåglar uppträder långt fram på säsongen och arten häckar sent. Flest par och högst täthet fanns kring Araslövssjön - 19 par, *0.54 par/10 ha*. Isterhäset utmärker sig med sina 12 par. Den begränsade förekomsten av sjömiljöer och grunda vattensamlingar mellan Hammarsjön och havet utgör en begränsande faktor för flera simandarter. Koncentrerade till Pulken och strandängarna vid Yngsjön fanns 5 par kricka med en täthet utslagen över hela det sydligaste området på *0.11 par/10 ha*.

Gräsand *Anas platyrhynchos*

147 par (133-152 par). Gräsanden är flexibel i sitt habitatval och den hävdade strandängen utgör bara en av flera olika häckningsmiljöer i våtmarksområdet. Det verkliga antalet häckande gräsänder i Vattenriket var säkert betydligt högre. Skillnaden i täthet mellan de tre områdena var inte speciellt stor.

Stjärtand *Anas acuta*

0 par (0-2 par). Stjärtanden uppträder som regelbunden rastare i våtmarksområdet och häckar vissa år med enstaka par. Under inventeringen gjordes enstaka observationer under häckningstid vid Åby ängar och Hovby ängar.

Årta *Anas querquedula*

32 par (30-41 par). Flest par och högst tätheter av årta fanns kring Araslövssjön (8 par, *0.23 par/10 ha*) och Hammarsjön (16 par, *0.26 par/10 ha strandäng*). Mellan Hammarsjön och havet fanns bara 4 par och tätheten var så låg som *0.09 par/10 ha*. Årtan är den mest hävdgynnade av simänderna.

Stjärtanden uppträder som regelbunden rastare men observeras även under häckningstid. Foto: Jan Elmeliid/N

Skedand *Anas clypeata*

51 par (47-58 par). Hammarsjön hyser med sina 28 par flest skedänder. Tätheten längs Hammarsjöns strandängar var nära dubbelt så hög som för de båda övriga områdena. Skedanden är starkt gynnad av god hävd.

Strandskata *Haematopus ostralegus*

5 par (4-5 par) samt ytterligare 9 par (8-9 par) på angränsande åkermark. Förhållandevis få strandskator häckar på själva strandängen, men adulta fåglar från par som häckar på angränsande åkrar ses regelmässigt födosöka här och ungarna söker sig efterhand ut på ängsmarkerna.

Tofsvipa *Vanellus vanellus*

381 par (370-405 par) samt ytterligare 99 par (97-109 par) på angränsande åkermark. Flest tofsvipor fanns kring Hammarsjön med högsta tätheten, 7,6 par/10 ha strandäng, på Håslövs ängar. Tofsvipan gynnas av välbetad mark eller slåtteräng som efterbetats. Förekomst av grunda vattensamlingar uppskattas men är inget krav. Förekommer bearbetade åkrar inom eller i anslutning till strandängsområdet, har dessa mycket stor attraktionskraft som boplatsmiljö för vipor. Tyvärr misslyckas ofta åkerhäckande par på gökvingar och bearbetning med jordbruksredskap under häckningstiden.

Koncentrationer av häckande tofsvipor på angränsande åkermark eller kultiverade betesvallar noteras framför allt när strandängen är smal eller då den är så låglänt att det blir brist på lämpliga (torra) boplatser. Bra exempel utgör Horna äng där 7 par häckade på strandängen och 23 par på den angränsande betesvallen.

Kärrensäppa *Calidris alpina schinzii*

12 par (11-13 par). Flertalet kärrensäppor finns på Håslövs ängar och Hovby ängar vid Hammarsjön. Revirhävdande par noterades på en ny lokal för första gången på många år. Vid Horna ängar, som betas intensivt av dikor (kor med kalv), observerades enstaka fåglar vid två tillfällen.

Kärrensäppan ställer stora krav på häckningsmiljön. Betesmark med tillräckligt inslag av kortbetat gräs eller slåtterängar som efterbetas godtas, om det under hela häck-

ningssäsongen inom området också finns tillgång till grunt öppet vatten i form vattensamlingar, vattenförande diken med flacka dikesslänter, blå bärd eller öppna kontakter mellan äng och sjö.

Kärrensäpporna längs nedre delarna av Helgeån torde vara de enda som återstår av den ursprungliga sydsvenska inlandshäckande populationen.

Brushane *Philomachus pugnax*

38 par (36-47 par). Brushanen är svårinventerad (se under "Metoder"). Arten ställer liksom kärrensäppan höga krav på häckningsmiljön. Den häckar i det närmaste årligen på Lillöområdet, Håslövs ängar och Hovby ängar. Största antalet revirindikerande brushonor, 26 stycken, fanns på Håslövs ängar. För första gången på många år fanns häckningsindikationer från ett nytt område. Vid Rinkaby ängar noterades, utöver spel av brushanar, 2 honor som kan indikera eventuell häckning.

I Kristianstads Vattenrike föredras efterbetade slåtterängar och tillgång till grunda vattensamlingar under häcknings säsongen. Bona placeras ofta i glesa kolonier.

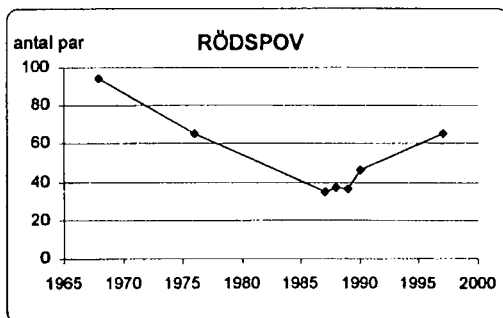
Enkelbeckasin *Gallinago gallinago*

159 par (153-159 par). Mycket svårinventerad art (se under "Metoder"). Då enkelbeckasinen dessutom förekom, om än i lägre tätheter, i områden som inte hävdas genom bete och slåtter utgör den angivna siffran ett minimiantal av nedre Helgeåns enkelbeckasiner.

Rödspov *Limosa limosa*

65 par (63-71 par). För rödspoven finns heltäckande inventeringsuppgifter från så långt tillbaka som 1968 (Schönbeck 1968, Svensson 1976, Lindblad 1990, Cronert och Lindblad 1992). Inventeringen visar att den nedåtgående trenden fram till slutet av 1980-talet nu definitivt är bruten. Antalet rödspovspar 1997 låg faktiskt på samma nivå som 1976!

I figur 4 redovisas rödspovsförekomsten längs nedre delarna av Helgeån från 1968 och framåt. De största ökningarna har skett på Håslövs ängar och Rinkaby ängar, som båda uppvisade bottennoteringar omkring 1988. Dessutom har återetablering skett på flera ängsområden i södra delen av området. Den enda lokal där en minskning skett sedan 1980-talet är Lillöområdet.

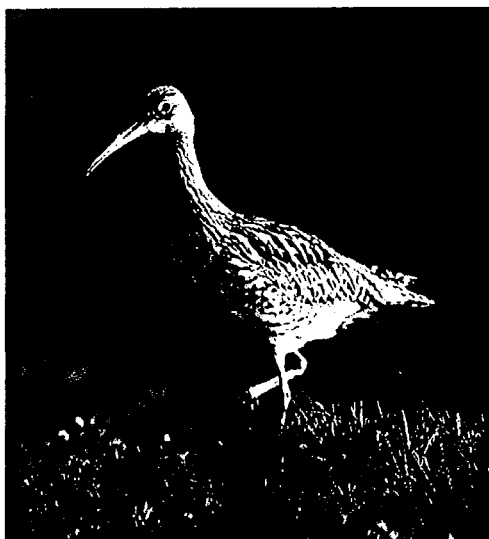

Figur 4. Antalet rödspovspar längs nedre Helgeån – Kristianstads Vattenrike, 1968 – 1997 (Schönbeck 1968, Svensson 1976, Lindblad 1990, Cronert och Lindblad 1992). Number of breeding pairs of Black-tailed Godwit in Kristianstads Vattenrike 1968-1997.

Flest rödspovspar fanns under 1997 på Hovby ängar, medan Håslövs ängar uppvisar de högsta tätheterna (Tab. 2).

Tabell 2. Antalet rödspovspar inom de fyra rödspovsrikaste lokalerna längs nedre delarna av Helgeån 1997. Number of breeding pairs and density of Black-tailed Godwit in the best four localities 1997.

	Antal par	Antal par / 10 ha hävdad strandäng
Hovby ängar	23	0.98
Håslövs ängar	21	1.47
Rinkaby ängar	10	1.09
Lillöområdet	7	0.53

Storspov. Foto: Tero Niemi

Storspov *Numenius arquata*

62 par (60-62 par) samt ytterligare 11 par på angränsande åkermarker. Flest storspovspar finns kring Hammarsjön, ca 42, medan Araslövssjöområdet och området mellan Hammarsjön och havet hyser 12 respektive 17 par (angränsande åkrar inräknade).

Hovby ängar utmärker sig både antalsmässigt och beträffande tätheten, 19 par och 0,77 par/10 ha strandäng.

Den tendens till minskning som noterats på andra håll i södra Sverige kan inte förmärkas längs nedre delarna av Helgeån. Storspoven kan godta ganska långt framskriden igenväxning, men tätheterna ökar markant vid bättre hävd.

Rödbena *Tringa totanus*

131 par (123-135 par). Rödbenan är den efter tofsvipan och enkelbeckasinen vanligaste vadarfågeln i Vattenriket. Den föredrar områden med beteshävd framför slätter. Även om hävden försämras, brukar rödbenan finnas kvar så länge det finns tillgång till mindre vattensamlingar under häckningssäsongen. Flest rödbenor finns kring Hammarsjön. Både på Lillöområdet, Hovby ängar, Håslövs ängar och Rinkaby ängar ligger beståndet i samma storleksordning, mellan 17 och 26 par.

Förändringar 1990-1997 inom nio insatsområden

Inom ramen för projekt Kristianstads Vattenrikes verksamhet valdes under hösten 1989 sex områden ut där insatser för förbättrande av betes- och slätterhävden planerades.

Inom de tre stora områdena - Lillöområdet, Håslövs ängar och Hovby ängar - var hävden förhållandevis bra, med förekomst av häckande rödspov, kärrsnäppa och brushane under 1990. Inom de tre mindre områdena - Åby ängar, Vramsåns mynning och Pulken - hade hävden minskat eller delvis upphört, vilket inneburit att de hävdberoende strandängsfågeln i stor utsträckning försvunnit. Antalet områden utökades så småningom med ytterligare tre: Fredriksdalsviken, Åsums ängar och Rinkaby ängar (Tab. 3).

De nio åtgärdsområdena omfattade under 1996 drygt 60 % av den hävdade strandängsarealen i våtmarksområdet.

Tabell 3. Åtgärdsområdenas betes- och slåtterhävdade arealer 1996 (hektar). *Size of improved areas (ha) 1996.*

Storområden	areal	Småområden	areal
Lillöområdet	132	Åby ängar	69
Håslövs ängar	142	Fredriksdalsviken	45
Hovby ängar	235	Åsums ängar	33
		Rinkaby ängar	92
Summa:	509	Vramsåns mynning	75
		Pulken	67
		Summa:	381

Som framgår av figur 5 har positiva beståndsförändringar skett inom både de större och de mindre områdena. Uppgifterna från början av 1990-talet är hämtade från Cronert och Lindblad 1992 och Cronert 1996.

Bland änderna märks största förändringen inom de mindre områdena. Varken årtan eller skedanden häckade i dessa i början av 1990-talet men förekommer nu med nästan 10 par vardera. Även inom de större områdena har ökningen varit markant.

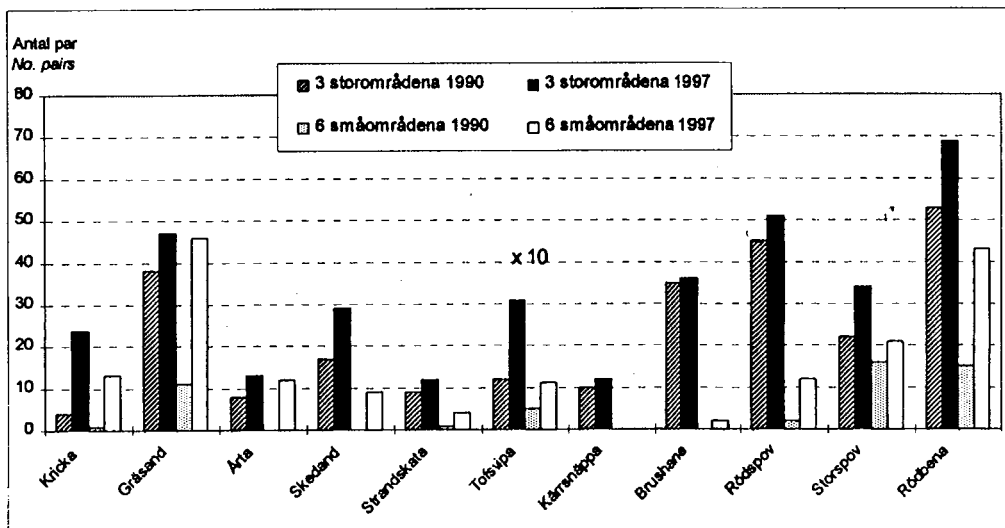
Bland vadarna märks den största skillnaden för tofsvipan som mer än fördubblat bestånden både inom de större och de mindre områdena. Utöver en reproduktiv beståndsökning, kan man tänka sig att fåglar från det omgivande

jordbrukslandskapet funnit förutsättningarna bättre i våtmarksområdet och därför etablerat sig där.

Av de mera ovanliga vadararterna är det framför allt rödspoven som svarat på de åtgärder som vidtagits. Den största enskilda ökningen svarar Rinkaby ängar för, från 2 till 10 par.

Varken brushanen eller kärrsnäppan har ökat under perioden. Det rör sig för dessa arter om förhållandevis små och relativt isolerade populationer, vilket troligen ger sämre förutsättningar för ökning. Utöver några få par längs kusten mellan Åhus och Sölvesborg finns det närmaste större beståndet av kärrsnäppa i sydvästra Skåne. För brushanens del finns de närmaste häckande bestånden på Öland och Gotland. Positivt är dock att den sjunkande trenden brutits för båda arterna. Deras antal är nu samma eller något högre än i början av 1990-talet. Dessutom har faktiskt båda arterna noterats med revirbeteenden på nya lokaler.

Jämförs de båda kategorierna av områden, kan man konstatera att tätheterna av änder och vadare för flertalet arter är större inom de stora områdena än i de mindre (Fig. 6). Skillnaden beror sannolikt på flera faktorer. Kanteffekten blir mindre i större områden, vilket är betyd-

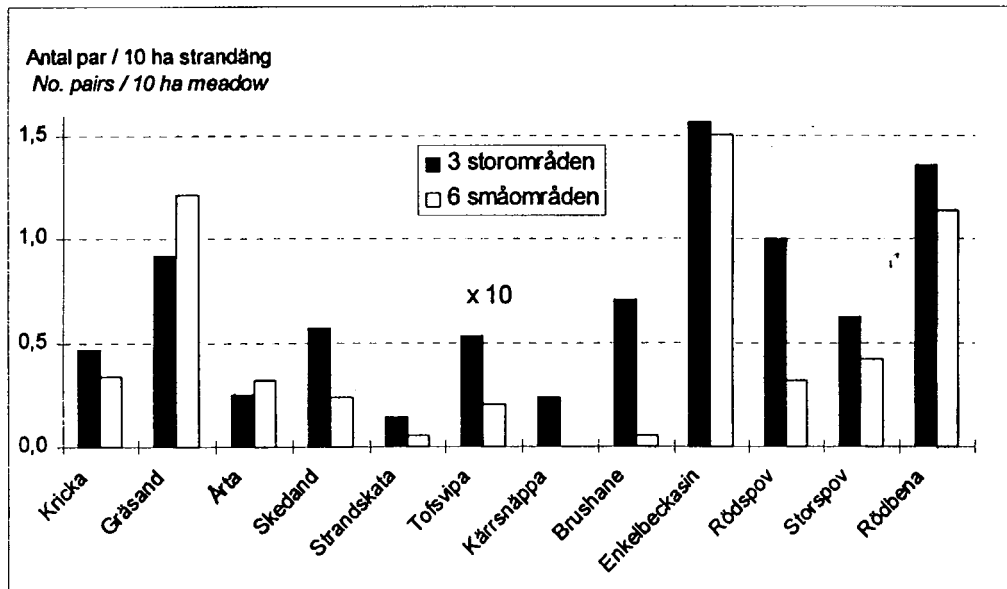
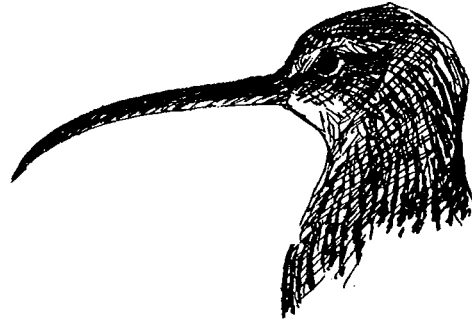
Figur 5. Förändringar av antalet par hävdberoende/hävdgynnade änder och vadare mellan 1990 (Cronert och Lindblad 1992 och Cronert 1996) och 1997 inom tre större och sex mindre områden längs nedre delarna av Helgeån. *Changes in number of breeding pairs from 1990 to 1997 within three big and six small localities in Kristiantads Vattenrike.*

sefullt ur predationssynpunkt. Andelen hög-växande vegetation (träd och buskar) i gränsen mellan strandäng och angränsande mark är ofta mindre i större områden och variationen i habitat inom respektive område blir större, vilket ökar förutsättningar att finna lämpliga bo- och födosöksområden vid olika årsmån. En försiktig slutsats som kan dras är att det ur restaureringssynpunkt kan vara kostnadseffektivare för flera av de här behandlade änderna och vadarna att utveckla/åtgärda ett mindre antal stora områden än många mindre.

Sammanfattningsvis kan sägas att de insatser som utförts i syfte att förbättra förhållandena för hävdgynnade simänder och vadare inom Kristianstads Vattenrike har varit framgångsrika. Studeras de enskilda lokalerna, tenderar vissa lokaler att svara för en förhållandevis stor andel av det ökade antalet par, medan det inom andra lokaler verkar vara svårare att få till stånd en återetablering eller ökning av antalet häckande strandängsfåglar. En närmare analys av skillnaderna och förklaringen till dessa får behandlas i annat sammanhang.

Våtmarksområdets betydelse för de skånska bestånden

Flera av de and- och vadararter som inventerades 1997 är upptagna på de rödlistor över hotade och hänsynskrävande arter som finns upprättade för såväl Skåne (Jönsson 1995) som för Sverige (Ahlén och Tjernberg 1996) och Europa (Tucker och Heath 1994) (Tab. 4). Sett ur ett skånskt perspektiv hyser våtmarksområdet en för flera strandängsarter väsentlig andel av landskapets häckande fåglar (Tab. 5).

Figur 6. Skillnader i tätheten hos häckande simänder och vadare mellan tre storområden och sex småområden längs nedre delarna av Helgeån 1997. Differences in density of breeding birds between three big and six smaller localities in Kristianstads Vattenrike in 1997.

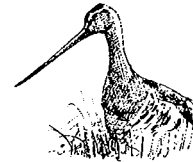
Tabell 4. Skånsk, svensk och europeisk hotstatus för några strandängshäckande fågelarter i nedre Helgeåns våtmarksområde (Jönsson 1995, Ahlén och Tjernberg 1996, Tucker och Heath 1994). *Conservation status of some censused birds in Scania, Sweden and Europe respectively.*

	Skånsk hotstatus	Svensk hotstatus	Hotad i Europa
Årta	sårbar	sårbar	X
Skedand	hänsynskrävande	–	–
Sydlig kärrsnäppa	sårbar	sårbar	X
Brushane	sårbar	hänsynskrävande	X
Rödspov	sårbar	hänsynskrävande	X
Storspov	hänsynskrävande	hänsynskrävande	X
Rödbena	hänsynskrävande	–	X

Tabell 5. Bestånd av några rödlistade strandängsfåglar 1997 i nedre Helgeåns våtmarksområde i förhållande till hela Skånes bestånd. Uppgifterna för hela Skåne är hämtade från Jönsson (1995). Storspovar och tofsvipor som häckar på angränsande åkermark ingår. *Population size of some meadow-birds in Kristianstads Vattenrike in 1997, compared to the size of the total population in Scania*

	Våtmarksområdet	% av Skåne	Skåne
Årta	32	>80%	20-40
Skedand	51	>25%	150-200
Tofsvipa	480	3%	15 000
Storspov	73	30%	200-250
Brushane	38	85%	40-50
Rödspov	65	100%	40-45
Sydlig kärrsnäppa	12	10 (100*) %	100-120
Rödbena	131	>15 %	700-900

* inlandshäckande beståndet

Slutord och tack

Sammanställningen från strandängsinventeringen visar hur viktigt det är att dokumentera och följa upp fågelfaunan i samband med att åtgärder av olika slag utförs. Resultatet utgör kvitto på dessa åtgärder och de resurser som satsats. Inventeringen visar också betydelsen av att inventera större områden under samma år.

En inventering av detta slag hade inte varit möjlig utan de stora insatser som utförts ideellt inom Nordöstra Skåne Fågelklubb. Därför ett stort tack till alla inventerare – Greger Flyckt, Ulf Hidås, Niklas Jeppsson, Ulf Jungbeck, Leif Klinteroth, Christer Neideman, Patrik Olofsson, Åke Svensson, Annika Waldemarsson och Sven Waldemarsson.

Tack till Torgny Roosvall, C4 Teknik, Kristianstads kommun, som bistått med vattenståndsuppgifter från 1990 och 1997. Ett tack också till Paul-Eric Jönsson, Sven-Erik Magnusson, Måns Sjöberg och Åke Svensson som lämnat värdefulla synpunkter på manuskriptet.

Slutligen ett varmt tack till Världsnaturfonden, utan vars ekonomiska bistånd denna inventering inte varit möjlig att genomföra.

Referenser

- Ahlén, I. & Tjernberg, M. (red). 1996. *Rödlistade ryggradsdjur i Sverige – Arvfakta*. Art Databanken, SLU, Uppsala.
- Cronert, H. & Lindblad, T. 1992. Inventering av sex strandängar inom nedre Helgeåns våtmarksområde våren 1990. Medd. nr 3 från Nedre Helgeåns Fågelstation. *SPOVEN* 1992 nr 1 s 3-18.
- Cronert, H. och Lindblad, T. 1994. Hovby ängar 1993 - häckande strandängsfåglar och markhävd. Medd. nr 10 från Nedre Helgeåns Fågelstation. *ANSER* 33:183-200.
- Cronert, H. 1996. Vilken betydelse har restaureringen av strandängar i nedre Helgeåns våtmarksområde? – resultat från häckfågelinventering av sex strandängsområden.

- Medd. nr 16 från Nedre Helgeåns Fågelstation. *SPOVEN* 1996 nr 2 s57-66.
- Jönsson, P.E. 1995. Hotade och sällsynta fåglar i Skåne - en regional "rödlista". *ANSER* 34:245-264.
- Lindblad, T. 1990. Projekt rödspov 1989. *SPOVEN* 1990 nr 2 s 53-55.
- Magnusson, S.-E., Andersson, J. och Vägren, G. 1989. Markhävdkartering 1989. Helgeåns nedre vattenområde från Torsebro till havet. *SPOVEN*, suppl. nr 1.
- Naturvårdsverket 1978. *Biologiska inventeringsnormer*, BIN Fåglar. Stockholm.
- Wendt-Rasch, L. och Cronert, H. 1996. Markhävdkartering 1996. Helgeåns nedre vattenområde i Kristianstads Vattenrike. *SPOVEN*, suppl. nr 5.
- Schönbeck, E. 1968. Kristianstadstraktens rödspovsbestånd. *Medd. fr. Skånes Ornitologiska Förening* 7:52-53.
- Svensson, Å. 1976. Nordöstra Skånes rödspovsbestånd. *Inf. fr. Nordöstra Skånes Fågelklubb* 1976:3.
- Tucker, G.M. och Heath, M.F. 1994. *Birds in Europe: their conservation status*. BirdLife International, Cambridge, U.K.

Summary

The wetlands along the lower reaches of the river Helgeån, near the city of Kristianstad in Scania, southern Sweden, comprise the largest single river meadow area in Sweden. They are also breeding grounds for several species of waders and dabbling ducks, whose European populations are endangered or suffering from serious decline.

This paper sums up the extensive work carried out during 1997 and compares the results with an earlier investigation from 1990.

Since 1989 traditional hay-making and grazing have been resumed and encouraged in several meadows in a large-scale project carried out by the Municipality Board of Kristianstad in cooperation with bodies like County Administration Board of Scania and County Forestry Board. Economically supported by World Wide Fund for Nature.

This project has been tremendously successful and has resulted in a satisfactory increase in this area of many wetland species, e.g. Shoveler, Garganey, Lapwing, Blacktailed Godwit, Redshank and Curlew.

The Appendix on page 102 shows the number of breeding pairs of dabbling ducks and waders within 10 localities in Kristianstads Vattenrike.

For further information, contact the authors.

Brushane. Foto: Tero Niemi

Hans Cronert,
Brusåsvägen,
291 94 Kristianstad
(hans.cronert@kristianstad.mail.telia.com)

Thomas Lindblad,
Sockenvägen 125,
297 95 Degeberga
(lindblad.ohlsson@swipnet.se)

Appendix. Häckande par ånder och vadare inom olika delområden längs nedre delarna av Helgeån 1997. "Bästa värde" anges i fet stil.

Område	I			II			Kavrö	Homa ångar	Rinkaby ångar	Herkules-området	Håslövs-ångar
	Åby ångar	Araslövs ångar	Lillö-området	Fredriksdals-viken	Åsums ångar	Hovby ångar					
Blåsand	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-
Snatterand	-	-	-	-	0-1	0-1	-	-	-	-	-
Kricka	1-2	2-3	12-14	4-5	1-2	7-8	-	-	4-6	-	5
Gräsand	3-4	4-5	20-25	9-11	6-7	14	3-4	2	6-8	5	10-13
Sjärtand	0-1	-	-	-	-	0-1	-	-	-	-	-
Årta	0-1	-	6-8	2-3	5-6	5-7	-	0-1	3	1	2
Skedand	0-1	-	9-11	-	3	11-13	0-1	-	4-5	-	9
Strandskata (s)	-	-	-	-	-	1-2	-	-	-	-	-
Starnskata (å)	-	-	-	-	1	4-5	-	-	2	-	-
Tofsvipa (s)	9-10	-	60-64	2	17-20	101-110	2-3	7	17	2	109-119
Tofsvipa (å)	-	-	9	8-10	10	23-26	-	23-30	7	1	5
Kärnsnäppa	-	-	2	-	-	4	-	0-1	-	-	5-6
Brushane	-	-	2-6	-	-	8-10	-	-	0-2	-	26-29
Enkelbeckasin	5	3	14	6-8	7	40	-	2	17	2	23-26
Rödspov	-	-	7	-	-	23-25	-	-	9-10	-	21-23
Storspov (s)	3	-	6	1	2	18	2	1	6	-	7-8
Storspov (å)	-	-	1	1	-	1	-	1	2	1	-
Rödbena	1-2	2	18-19	4-5	5-7	26-27	1	2-3	16-17	1	24-27
Område	III			Borresteds ångar, Pulken Sjöängarna			Totalt I-III	IV			TOTALT I-IV
	Vista gård	Vramsåns mynning	Lång-ångarna	Ångar, Pulken Sjöängarna	Härnests ångar	Yngsjö ångar		Del av Vinne ångar	Karpatunds dammarna		
Blåsand	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Snatterand	-	-	-	-	-	-	0-2	-	-	-	1-3
Kricka	-	-	-	-	3	2-3	41-51	-	-	1	44-55
Gräsand	2	5	1	2	11	11-14	114-133	7	2-3	12	133-152
Sjärtand	-	-	-	-	-	-	0-2	-	-	-	0-2
Årta	-	1-2	-	1	1-2	1	28-37	0-1	0-1	2-3	30-41
Skedand	-	1	-	-	1-2	5-6	43-52	2-3	2-3	-	47-58
Strandskata (s)	-	1	-	-	1	-	3-4	1	-	-	4-5
Starnskata (å)	-	-	-	-	-	-	8-9	-	-	-	8-9
Tofsvipa (s)	-	16-19	5	1-2	8-10	8	364-398	5-6	1	1	370-405
Tofsvipa (å)	-	6	-	2	-	3	97-109	-	-	-	97-109
Kärnsnäppa	-	-	-	-	-	-	11-13	-	-	-	11-13
Brushane	-	-	-	-	-	-	36-47	-	-	-	36-47
Enkelbeckasin	1	14	4	-	5-6	8	151-157	2	2	-	153-159
Rödspov	-	1-2	2	-	0-1	-	63-70	0-1	0-1	-	63-71
Storspov (s)	-	2	5	1-2	2	2	58-60	2	2	-	60-62
Storspov (å)	-	1	-	2	1	-	11	-	-	-	11
Rödbena	-	6	2	1	6	4	119-131	3-4	3-4	1	123-135